

УДК 069. 4/5: (477: 498: (091: - 043.86)

Наталія Філіпчук, доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий
співробітник відділу змісту і технологій педагогічної
освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна

Юлія Грищенко, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу змісту і
технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України, м. Київ, Україна

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТА СВІТОГЛЯДНІ ЦІННОСТІ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНСЬКИХ МУЗЕЇВ

Анотація. У статті висвітлюються результати історико-культурологічного аналізу фактів діяльності закордонних українських музеїв. Обґрунтовується, що еволюція музеїв наразі є ефективним способом віднайдення нових культурних парадигм. При цьому музеї позиційовано як соціокультурні інституції, що функціонують задля створення нової дійсності, а незвичайні заклади, в яких зберігаються матеріальні пам'ятки культурної спадщини. Характеризуючи культурно-мистецькі та світоглядні цінності закордонних українських музеїв, конкретизовані експонатами щодо життєдіяльності і творчості відомих українських художників Я. Гніздовського і В. Кричевського, автори наголошують на пріоритеті їх функцій щодо зберігання, музеєфікації й трансляції культурних цінностей і об'єктів, що цілісно уможливають формування творчої особистості здобувача мистецької освіти. Авторки наголошують, що цей інтелектуальний, духовний творчий доробок значно збагатить навчально-виховний процес, посилить просвітницьку національно-патріотичну, гуманістичну, естетичну спрямованість взаємодії школи і музейних інституцій. Дослідниці аналізують історичні та політичні умови, коли тисячі найкращих українських талантів у силу різних обставин, покидаючи рідну землю, продовжували творити унікальні мистецькі і наукові шедеври, не пориваючи зв'язків з Україною. У статті доведено, що їхня культурна праця залишається надбанням і гордістю

багатьох народів і держав у сферах музики, архітектури, скульптури, малярства, науки, літератури, освіти, мистецтва, будучи представленою в українських та багатьох музеях, бібліотеках світу. А тому національна освіта може стати значно змістовнішою і моральнішою, якщо духовна і матеріальна культура закордонного українства стане предметом вивчення, уваги і поваги з боку держави і суспільства.

Ключові слова: мистецька освіта, національна ідентифікація, музейна педагогіка, творчість, мистецькі колекції, музей, цінності.

Постановка проблеми. На сучасному етапі цивілізаційних змін особливої значущості й актуальності набувають питання, пов'язані з етнічною самоідентифікацією. Усвідомлюючи незаперечну роль і потенціал музеїв для формування національної ідентичності, українці, які проживають за кордоном, намагаються максимум дбати про збереження пам'яток народної архітектури, відкриття й належне функціонування культурно-просвітницьких, науково-дослідних закладів. Завдяки діяльності цих установ активізуються економічні, соціальні процеси в країнах, регіонах, розвивається діалог культур і народів. Музеї відтворюють образ певної країни, народу, уособлюючи культурні цінності конкретної спільноти, нації, цивілізації. У більшості держав музеї є найкращою презентацією їхнього культурного, духовного, політичного розвитку. Музеї, будучи елементом загальної структури туристичної політики, бізнесової діяльності, справедливо в усьому світі вважаються «осередками ідентифікації, консервації, просвітництва й новітніх технологій» [6]. Саме таку роль відіграють українські музеї за кордоном, допомагаючи «...Україні трансформуватися у відкриту, демократичну та сучасну державу, паралельно – презентуючи країну їхнього розташування» [1]. «Сьогодні музей, – зазначає О. Топузов, – це не просто культурний, науковий чи мистецький заклад: виконуючи традиційні демонстраційні функції експонування, він водночас стає середовищем навчання, науковим, духовним і розвивальним осередком, центром організації освіти й дозвілля»

У зв'язку з цим постає необхідність дослідження культурно-мистецьких і світоглядних цінностей закордонних українських музеїв та внесення отриманих результатів дослідницьких пошуків до змісту мистецької освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної проблеми, виокремлення невирішених їх частин. У сучасному науково-освітньому

просторі напрацьовано певний доробок з історії, методології, теорії і практики музеєзнавства та музейної педагогіки (В. Бабарицька [2], Л. Базиль [24], Т. Белофастова [3], А. Данилюк [6], С. Дручак [8], Т. Дятленко [24], О. Караманов [12], О. Короткова [2], С. Кускова [15], О. Малиновська [2], В. Москалець [17], О. Отземко [15], Р. Патер [28], І. Подоляк [8], Т. Рендюк [19], М. Рутинський [20], О. Семенов [24], М. Скочиляс [8], О. Стецюк [20], І. Удовиченко [22], Н. Філіпчук [26], І. Якубовський [27] та ін.). Незважаючи на наявні напрацювання в царині музеєзнавства та музейної педагогіки малодослідженими лишаються питання про діяльність закордонних українських музеїв, що містять значний потенціал для вивчення національної духовної і матеріальної культури, збереження і зміцнення української ідентичності, виховання в здобувачів мистецької освіти поваги і любові до України, розширення їхніх знань про культурно-історичний простір та роль у ньому українців і Української держави.

Мета статті полягає в осмисленні культурно-мистецького простору українських зарубіжних музеїв, виявленні постатей українських митців, аналізі культурно-мистецьких та світоглядних цінностей, що втілені в музейних експонатах, задля адаптованого їх застосування у змісті мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закордонні українські музеї значною мірою відображають історію появи у тій чи іншій частині земної кулі наших співвітчизників, становлення і розвиток українських громад, їхню господарсько-економічну, суспільно-політичну, культурну, релігійну діяльність на теренах но-воосвоєних земель. Етнографічні, мистецькі колекції, зібрані, як правило, завдяки громадським ініціативам, дають добру можливість «пізнавати себе», а іноземцям долучатися до материкових пластів культури українського народу. Як показує досвід, увагу відвідувачів привертає не тільки оригінальність побутового життя, народний одяг, весільні і святкові вбрання, шедеври писанкарства, вироби з дерева, металу, кераміка, вишивки і килими, презентуючи розмаїту культуру всіх історичних земель України. Важливо, що експонати, архіви, експозиції закордонних музеїв наділені безцінним «людським капіталом», створюють образи видатних діячів, які зааслужили світове визнання своїми досягненнями в науці, культурі, мистецтві, суспільно-громадському житті, з чим бажано було б ознайомлювати здобувачів вищої мистецької освіти.

У когорті цих великих імен українського пантеону національної гордості – постать художника Якова Гніздовського, доробок якого має вагоме значення для музейної культури та мистецької освіти. Майстер графіки світового рівня своєю оригінальною тво-рчістю прославляв весь світ. Однак це ім'я стало відомим в Україні вже в 2000-х роках. Зокрема, факт перепоховання його праху у 2005 р. на Личаківському кладовищі м. Львова і передача його картин із сімейного архіву Гніздовських Львівському національ-ному музею стали доказом ушановування пам'яті про знаного українця.

У результаті дослідницького пошуку було встановлено, що в перші десятиріччя незалежної України про талант Я. Гніздовського воліли нічого не знати. Однак творчість митця презентувалася в українських музеях Америки, а також, у мистецьких галереях у Вашингтоні, Бостоні, публічній бібліотеці Нью-Йорка. Мистецький доробок і життєдіяльність визначного художника стала об'єктом пильної уваги українських дослідників із 2005 р. Різноманітні дослідження (Аблицов В., Гордієнко С., Гусар Я., Єгорова І., Золотнюк А., Коваль Я., Канарськ А., Мизак Н., Семиволос П., Степовик Д. та ін.) значно розширили уявлення громадськості про творчість знаменитого співвітчизника з Тернопілля. Окрім цього, в 2015 р. було укладено і видано навчальну книгу про життєдіяльність і творчий доробок художника. Систе-матизація книг і періодичних видань, альбомів, літератури й електронних ресурсів уможливила в більш повному обсязі репрезента-цію здобутків і увиразнення значущості творчості Я. Гніздовського для розвитку української національної культури, удосконалення змісту мистецької освіти. Адже «творчість Я. Гніздовського є прикладом єднання традиції й новаторства, коли мистецтво рідного народу в усій сукупності його естетичних вартостей слугує для митця спонукою для витворення нових форм та образів. Саме він повернув світові мистецтво різьблення по дереву. Крім того, був потужним маляром, скульптором, іконописцем, майстром екслібриса, займався виготовленням гобеленів, а ще проявив себе як мистецтвознавець» [4, с. 3]. Важливою складовою його творчості, яку бажано розглядати в змісті мистецької освіти, вважають її природовідповідну рису народності. Я. Гніздовський завжди «підкреслював своє українське походження й був у центрі подій, пов'язаних із рідною землею» [4, с. 3], водночас презентував себе як художник і громадянин світу. Адже «спадщи-на майстра становить сотні картин і гравюр», які зберігаються

унайвідоміших музеях Америки, Європи, Японії, Бібліотеці Конгресу США, у колекціях багатьох університетів світу, приватних зібраннях» [4, с. 3].

Удосконалюючи зміст мистецької освіти, варто пам'ятати, що в силу ідеологічних і політичних обставин, унікальні матеріали, надзвичайно цікаві твори та розвідки з історії мистецтва Я. Гніздовського, відомості про його участь у громадському і культурно-мистецькому житті української діаспори, стали відомі ширшому загалу лише з 1990 рр., адже багатьом сотням «знаних і забутих митців» було заборонено повертатися в Україну. У цьому контексті зазначимо, що саме жорсткі реалії ХХ ст., протестні реакції на національні, політичні та соціальні утиски, формували зрання літ художника громадянина, бунтаря і борця проти неволі.

Для майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей важливо проаналізувати застосовувані Я. Гніздовським прийоми в образотворенні й збагнути механізми, з допомогою яких митцеві вдавалося майстерно відтворити культурно-мистецькі і світоглядні цінності, розкрити одвічні теми боротьби добра і зла, природної потреби очищення людської совісті. З-поміж таких прийомів – застосування влучних символів у поєднанні з яскравим почуттєвим сприйняттям соціального оточення і природного довкілля. Взірцем практичного втілення цього прийому є малярська робота «Суддя, підсудний, поліцей», в якій буденщину неправди польського суду 30-х рр. показано на основі застосування вічних біблейських сюжетів осудження невинного.

Ознайомлюючи здобувачів мистецької освіти з постаттю Я. Гніздовського, доцільно зосередити увагу на таких його ціннісних якостях, як вдячність за людську допомогу, найменшу поміч, благородство й альтруїзм учинку. Прикладами проявів означеної чесноти є спогади про українського письменника, який видав у 1936 р. дитячу книгу «Козак Байда», проілюструвавши її чорно-білими ілюстраціями ще зовсім юного художника, який не маючи досконалої мистецької освіти, прекрасно володів даром графіки, а також про митрополита Андрея Шептицького. У свідомості майбутніх фахівців бажано сформувані уявлення про Я. Гніздовського як про невгамовного митця, наділеного якісними характеристиками, постійним бажанням самоудосконалюватися, що, інтегруючись із його природним талантом, і сформувало великого художника. При цьому слід наголосити, що навіть із початком Другої світової війни, коли було закрито Варшавську

академію красних мистецтв, художник-графік продовжував навчатися в Академії мистецтв Загреба, де з особливим інтересом вивчав творчість видатного представника Північного відродження Альбрехта Дюрера. Тому не дивно, що Яків Гніздовський доволі швидко став помітною особистістю у мистецьких колах, почав співпрацювати з енциклопедичними європейськими виданнями, занурившись своєю творчістю в українську проблематику. У складні 40-ві рр. ХХ ст. художник ілюстрував карту України для німецькомовного часопису, оздоблював хорватський переклад книжки Марка Вовчка «Сестричка Мелася». У цьому контексті слід зосередити увагу здобувачів мистецької освіти на національних чеснотах художника, відзначивши, що в складні часи випробувань він переймається проблемами збереження та об'єднання духовного й інтелектуального національнокультурного потенціалу Українського народу. Ідея згуртування розпорошених по всьому світу українських митців, науковців перебувала в площині нагальної необхідності й зорієнтовувалася на вироблення українського світогляду, національної ідеї, відповідно до вимог новітнього часу. Однак результат такої діяльності був можливим лише за умов синергетичних процесів у середовищі української інтелігенції. Йдеться про те, що українське мистецтво має розглядатися не інакше як вагомий складник і духовний спадок світової культури, а закономірним процесом цього підходу має бути безперервний діалог української культури і духовності з духовною спадщиною інших народів світу. Тому-то II половину 40-х рр. ХХ ст. у життєдіяльності Я. Гніздовського позначають як «мюнхенський період», в якій поєднано творче й громадське начало. Беручи активну участь в українських громадсько-політичних організаціях, він займається редагуванням україномовних часописів і журналів, співпрацює з Юрієм Шевельовим, працює в товаристві Мистецького українського руху (МУР), виявляючи при цьому не лише талант через практичну творчість, але й засвідчуючи глибокі теоретичні знання з історії світового мистецтва, розуміння процесів та їх вплив на суспільне середовище.

Я. Гніздовський достатньо природно вмонтовував український погляд на матриці загальнолюдської культури. Він часто писав статті до українських журналів про знаменитих європейських митців (Ель Греко, Пітер Брейгель та ін.), даючи національну ретро-спективу оцінок й обґрунтувань у вимірах світового мистецтва. Проте найбільш суголосними у його творчості були

українські теми, якими скрізь, де жив і творив художник, чутливо й відповідально переймався. Скажімо, його хрестоматійна робота «Скитальці», виконана оригінальною манерою і своєрідним колоритом, візуалізує історико-психологічну гаму українських доль і характерів в освоєнні Нового світу, набула ціннісної значущості для Я. Гніздовського. Як справжній український інтелігент, він адекватно реагував на долю рідного народу, його трагічні і героїчні періоди. Прикладом цього громадянського вияву художника стала його робота для мавзолею концтабору Фльоссенбург у «Долині Смерті». У цьому нацистському таборі було знищено 73296 в'язнів, із них – 10 тисяч українців. Створена ним художня композиція для меморіалу містить у собі глибоко філософічно-історичний, етнокультурний, суспільно-політичний образ. Українська трагедія табору ніби обрамлена витоками національної історії та культури, прагненням і боротьбою українських земель за єдність і соборність, символами національної історії, віри, традиції державності. Про ці сенси і смисли засвідчують замальовки Софії Київської, Богородиці Оранти; стилізовані герби Київщини, Львівщини, Північної Буковини та Бессарабії, Карпатської України, Тризуб – гербсимвол Незалежної України, тим самим характеризуючи притаманні художнику риси патріотизму, глибокої духовності, громадянськості. Тому-то майбутнім фахівцям мистецьких спеціальностей важливо, опрацьовуючи творчий доробок і життєдіяльність Я. Гніздовського, усвідомити його постать не тільки як талановитого майстра, художника, який був затребуваний світом, зокрема США, що стали для нього другою

батьківщиною, а збагнути його особливу роль, яку відігравав у національно-політичному, культурно-мистецькому житті тієї багатомільйонної частини українства, що проживала за межами України.

Завдяки таким творцям за кордоном активно створювалися й функціонували українські школи, музеї, університетські студії, бібліотеки, архіви, театри, мистецькі колективи. Ці інституції сприяли збереженню і зміцненню національної ідентичності, самосвідомості і самоповаги. Вони жили енергією і талантом відомих українців, у свою чергу позитивно впливаючи на їхнє громадянське становлення і професійне зростання. Варто визнати, що мистецтво Я. Гніздовського, його філософія й змістова направленість слугували до певної міри інтегральним чинником, об'єднуючи в єдине ціле національну історію, культуру, мистецтво, державницькі й

політичні цінності та устремління. Принцип україноцентричності ставав домінуючим в його художньому світі. Підтвердженням цього є чотирнадцять ілюстрацій, створені ним до ювілейного видання «Слово о полку Ігоревім». Тут українська прадавня історія, державність, суспільні чесноти княжої доби об'єднуються з вишуканими роботами митця. Риса українськості Я. Гніздовського ставала помітним явищем в культурному середовищі українства (і не тільки). Вона чітко проявлялася в різних сегментах життєдіяльності (у розписі храмів, оформленні різноматичних музейних виставок, книг, журналів, індивідуальних виставок). Не перебільшуючи, можна стверджувати, що йому вдалося упровадити в європейсько-американський художній простір власний стиль етично-естетичних відкриттів, передовсім, як національного майстера дереворізу, графіка-віртуоза. Очевидно, свідченням колоритності, багатовимірності митця є здатність до трансформацій в інших сферах мистецтва його культурного доробку. Прикладом такої міждисциплінарної моделі взаємовпливів є «переклад» на мову музики і кінематографу його художніх робіт, як-от: документальний фільм за участю Я. Гніздовського «Вівці в дереві». Ще однією характерною якістю мистецького почерку художника є гармонійна сприйнятність природи, відчуття ним її живильної енергетики, стан природовідповідності у взаєминах з навколишнім середовищем, «довкіллям душі». Матриця отримувала душу, оживала, оскільки він робив олюдненою породу деревини, з якою працював (груша, вишня, бук, яблуня). Естонський поет А. Ранніт, для якого Я. Гніздовський створював ілюстрації для книги, напише, що він є «творцем щастя і спокою». А його видання «Екзотична флора» (1972 р.), для якого він виконав 15 дереворізів, зображуючи квіти, стало класичним зразком естетичного дару. Проте ключем усіх креативних задумів художника завжди була Україна, національна ідея. Книжкові знаки, ілюстрації багатьох включно іншомовних оформлень, гравюри, дереворізи, ескібри, іконостаси для української церкви містили в собі любов і тугу за батьківщиною, мистецьку наснагу і філософічність сприйняття України. Його високохудожні роботи, в яких завжди був присутній дух і традиція батьківської землі, викликали захоплення в середовищі поціновувачів, уражених своєрідністю трудомістої художньої техніки. Спадщина, що налічує понад 370 гравюр, передовсім виконаних у техніці дереворізу, стала предметом уваги закордонних видавництв,

світових збірних виставок, мистецьких галерей, нау-кових відділів університетів, монографічних робіт.

Два роки по смерті (1997 р.) Гарвардським університетом було здійснено найбільш повне перевидання творів Я. Гніздовського. Напередодні (1982 р.) він брав участь у роботі Міжнародного з'їзду екслібрису в Оксфорді, найстарішому університеті Великобританії, де відбувалася демонстрація-показ його творчості. Своїми творіннями він заслужено здобув визнання і шану, з 1990 року вони стали експонуватися і в Національних музеях Києва, Львова, Тернополя та ін., нагадуючи всім про талант великого національного митця, що вніс значимий доробок у світову культурну спадщину.

Отже, з-поміж багатьох проблем музеєзнавства, національної музейної культури, музейної педагогіки як засобу щодо національно-патріотичного і громадянського виховання, фундаментальна цінність національної культури зарубіжжя є нагальним і найбільш затребуваним завданням. Упровадження зазначеного складника у зміст музеєзнавчої і освітньої політики України має стати ціннісною методологічною і дидактичною парадигмою.

Ознайомлюючись із творчим доробком Я. Гніздовського, варто зосередити увагу на таких ознаках його творів, як художність, ліричність, гармонійність із природою, що зумовлювали неповторний естетичний вплив на відвідувачів: «у колі мистецьких уподобань – щоденне і зовсім звичайне оточення – квіти, тварини, дерева, краєвиди... постаючи перед нами, як Людина з чистим та щирим почуттям до всього суцього... Занурює нас у дивосвіт узорів із стеблинок трави, переплетених гілок дерева. Часто звертається до зображення тварин. Пильний влучний погляд його точно відбиває їх характер і навіть настрої... Радіє мудрості і гармонії природи» [4]. Очевидно, розкутість й імпровізація запропонованих ним форм, естетичні уподобання, помножені на професійно дисциплінований підхід до творчості уможлилював «спалахування душі» (за Г. Сковородою) в його мистецьких персонажах. Бо й справді, художні образи, витворені Я. Гніздовським, є класичним прикладом утілення принципу природовідповідності в житті. Наразі постать Я. Гніздовського активно почали досліджувати в Україні, і багатьох авторів він захоплює не тільки своїм талантом, професійною майстерністю художника, але й суто людськими якостями. У цьому контексті особистісної характеристики є чимало повчального, доброго потенціалу, закладеного у власному чині життєствердності. Він прагнув, умів, не

перестаючи працювати, йдучи від простих до більш складних творчих образів. Усвідомлював, що значення праці не підлягає обліку, оскільки людина самовдосконалюється завдяки праці. Його ставлення до високої етичної цінності праці нагадувало філософічну етику Т. Карлейля (1795–1881), шотландського філософа, історика, письменника, який так відгукувався на суспільну й індивідуальну значущість самоудосконалення: «Сумніви, турботи, каяття, розчарування – всі ці прояви пекла боляче обкладають душу. Але варто лише Людині взятися за працю, як усе це замовкає, ховаючись у своїх конурах. Людина стає воістину Людиною. Священний вогонь праці уподібнюється очищуючому вогню, приводячи душу в стан істинної гармонії. Немає інших засобів, щоби зробити Людину культурною... У Людини також немає інших знань, ніж ті, що набуті працею, все інше лише гіпотези» [13].

Помітно, що цими загальнолюдськими цінностями послуговувався Я. Гніздовський, оскільки дуже прискіпливо, вимогливо й самоорганізуюче ставився до власної праці. Саме через працю він самовдосконалювався як особистість, долав бідність, сумнівався і заперечував те, що донедавна вважалося майстерно зробленим, формував таким чином індивідуальну майстерність у складному соціокультурному просторі. Важливою цінністю життєпису художника була одержима віра в мистецтво, що разом із жертвовною працею вибудовували світогляд ідеалізованого сприйняття Музи, якою він жив. Згадуваний Т. Карлейль писав: «Блаженний той, хто знайшов собі справу... Тоді людина пробуджується всією душею, чутливо сприймаючи все благородне, – і всілякі знання, і «самопізнання» [13]. Я. Гніздовський посправжньому знайшов «свою справу» – улюблене мистецтво, в яке він, ідеалізуючи, вкладав ідеали свободи і краси українства. Він свідомо не уникав романтично-ідеалізованого підходу, оскільки вічне прагнення дійти до недосяжного вважав найвищим життєвим сенсом, сенсом творіння в мистецтві. І хоча воно в такому мотиваційному устремлінні художника приносить часто не тільки злети, але й падіння, поневіряння, розчарованість, але відповідальний митець мусить мати (окрім усього іншого) громадянську мужність й відвагу. Радше слід піддаватися випробуванням, частіше, ніж того б хотілося, визнавати власні помилки, аніж відмовлятися чи зраджувати ідеалам. Отже, постать Я. Гніздовського – це взірєць для наслідування нинішніми поколіннями українців, і зокрема фахівців мистецьких спеціальностей, які визнають високість ідеалів національної культури, Української держави, нації;

а його роботи, що експонуються, зокрема, в Українському Музеї Нью-Йорку, є невичерпним джере-лом для пізнання й осмислення сучасними поколіннями здобувачів мистецької освіти.

Актуальні культурно-мистецькі і світоглядні цінності щодо ідентифікації українства містять роботи В. Кричевського, що разом із доробками О. Архипенка, О. Грищенка, І. Їжакевича, С. Козака, М. Кретновського, Г. Крука, С. Крушельницького, О. Новаківського та багатьох інших українських митців, відомих в Європі, Америці, Азії. У цьому контексті підкреслимо, що на закордонній характерна риса музейної політики – це культурно-історична презентаційність усіх українських земель, упровадження принципу «соборності» в музеєзнавстві і музейній педагогіці. Адже, наприклад, якщо згадуваний Я. Гніздовський був вихідцем із Західної України, то не менш цікавий доробок має представник «українського імпресіонізму» В. Кричевський (1872–1952), який народився в Лебединському повіті на Харківщині. Він був прекрасним архітектором, кіномитцем, майстром килимарства і кераміки, ректором мистецьких академій та Архітектурного й Мистецького інститутів у Києві, глибоким знавцем національної етнографії й українських старожитностей. Його творчі доробки були різножанровими, характеризувалися широкою палітрою смаків, інтересів, уподобань художника і з огляду на це є актуальними для вивчення здобувачами мистецької освіти. Щоб збагнути глибинність витоків творчості, багатогранність таланту і захоплень художника достатньо проаналізувати лише його останню передвоєнну індивідуальну виставку в Києві, що містила понад тисячу експонатів, які цілісно характеризувалися глибокою україноцентричністю. В. Кричевський є автором державних символів Української Народної Республіки, в основі яких лежить ціннісна історична складова держави – Київська Русь. Саме його проекти (Малий державний герб УНР; Державний кредитовий білет УНР) у березні 1918 р. офіційно затвердила Центральна Рада. Визнання цього талановитого художника української культури відбувалося у часи становлення української державності, коли він був обраний ректором Державної академії мистецтв. Спираючись на традиції й канони національного будівництва й архітектури, В. Кричевський спроектував і організовував будівництво унікальних архітектурних ансамблів: Будинок Полтавського губернського земства; Будинок І. Щітківського в Києві; Будинок Опішнянського гончарного

навчально-показового пункту: Меморіальний будинок-музей Шевченка в Києві; Будинок Чубука-Подільського в Переяславі; Будинок письменників «Роліт»; Пам'ятник на могилі М. Грушевського, а також багато інших будинків, шкіл. Окремі із зазначених об'єктів є не звичайними пам'ятками історії та архітектури, а своєрідним першопочатком нового українського архітектурного стилю («український архітектурний модерн»), яким уважається будинок Полтавського губернського земства (нині – це Полтавський краєзнавчий музей).

Оригінальний архітектурний стиль розвивався впродовж майже сорока років (1903–1941), ввібравши досягнення національної професійної архітектури, насамперед барокової, церковного і хатнього будівництва. Поява цього стилю базувалася на міждисциплінарному підході, коли відбувалася синергія досягнень етнографічної науки, народної архітектури, національно-культурних традицій. Тому закономірним буде твердження, що піонером у реалізації принципу народності в архітектуру став В. Кричевський, втіливши в життя ідею українського модерну на рівні земського будинку. Цей стиль мав доволі широку географію будівництва, включно і на Кубані. Проте слід визнати, що ідейним центром нового українського стилю було харківське середовище, очільним представником якого став В. Кричевський. Також важливим складником у творчості митця є його безпосередня участь як художника в становленні й розвитку українського кіно. Сталося так, що після вимушеної еміграції більшість кінострічок за участю В. Кричевського була знищена. Радянська цензура суворо забороняла використовувати будь-які відомості у цьому контексті. Тому сучасне українське музеєзнавство, національна освіта, передусім мистецька, історична наука й культурологія зобов'язані повертати народу незаслужено вирвані тоталітарним режимом сторінки життєпису про видатних українців. Адже В. Кричевський у період українізації другої половини 20-их років (і навіть у 30-ті роки) був фактично першим українським художником, що брав участь у створенні українського кіно. Фільми: «Тарас Шевченко», «Маленький Тарас», «Тарас Трясило», «Бори-слав сміється», «Звенигора» (за О. Довженком), «Назар Стодоля», «Сорочинський ярмарок», «Кармелюк» та інші створювалися в художньому оформленні безпосередньо В.

Кричевським. Велику цінність для української культури мають картини та творчі роботи, які передані родиною в дар музеям Києва, Харкова, Полтави,

Лебедина (понад 300 робі передано донькою Галиною Кричевською, що проживає у Венесуелі), Львову, Одесі, національному заповіднику в Каневі. Його персональні виставки у Берліні, Варшаві, Празі, Тбілісі, С.-Петербурзі, Лондоні, Брюсселі, Торонто, Вашингто-ні, Нью-Йорку, Філадельфії відкрили для світу оригінальність ук-раїнської культури. Інтеграція народної традиції з вимогою і смаком новітніх часів народила новий модерний стиль національного мистецтва. В «Енциклопедії сучасної України» (18 томів) зазначено: «Творчість Кричевського мала основоположне значення для еволюції українського мистецтва ХХ ст., для його робіт характерні оригінальність, своєрідність у трактуванні національного на сучасний лад, поєднання раціоналізм нового часу з народними традиціями, започаткував модерне оформлення українських книжок, блискуче вирішував дизайн та естетичне наповнення книг, широко використовував спадщину української орнаментики. Національною самобутністю, глибоким знанням народного життя позначені декорації для театру М. Садовського, оформлення українських фільмів. Перший художник кіно, яке разом із О. Довженком вивів на європейський рівень. Масштабністю та багатогранністю творчої натури він нагадує митців італійського Відродження. У багатьох царинах української культури йому належить роль першовідкривача» [11]. Показовими є його теоретичні праці, монографії про українське народне мистецтво, про розуміння українського стилю, художника Нарбута, заповідник і будинок Т. Шевченка, про архітектуру тих часів та багато ін. Ознайомлюючись із творчим доробком В. Кричевського, доцільно підкреслити, що велику снагу для його творчості приносила дружба й професійне приятелювання з великими українцями, як-от: М. Грушевським, В. Винниченком, О. Довженком, Д. Щербаківським, Ю. Яновським, Б. і В. Ханенками. В «Енциклопедії історії України», зокрема, зазначено: «Від 1910 р. оселився в домі М. Грушевського, перевіз туди свої колекції, зокрема вироби українського народного мистецтва та старовинні українські килими. 1911 р. разом з М. Грушевським подорожував Італією. Працював над оформленням українських книжок, у т.ч. й праць М. Грушевського («Ілюстрована історія України» (1912), «Історія української літератури» (1923). Потоваришував з Д. Щербаківським, співпрацював із школою килимарст-ва, яку відкрила В. Ханенко (у дівочтві – Терещенко), оформив книжку В. Винниченка «Краса і сила». Після Лютневої революції 1917 р. став одним із організаторів Української академії Мистецтв» [10].

Практично все значиме, що відбувалося в суспільно-політичному і культурному житті України, не проходило повз увагу художника. Він посправжньому жив Україною. Окрім створених ним Державних Гербів України, Великої і Малої державних печаток України, В. Кричевський цілеспрямовано у 1918 р. працював над проектами українських грошей (банкнота у 2 гривні випущена в часи УНР за його проектом), поштових марок. Усіляко намагався підтримувати патріотичні національні рухи. Саме ним був розроблений військовий прапор для Богданівського полку. Емігрантський період, проведений у Чехословаччині, Австрії, Німеччині, Франції, США, Венесуелі лише посилив непогамоване бажання бути і жити з Україною. Перебуваючи на чужині, він часто з пам'яті малював рідні йому з дитинства українські пейзажі, родинне обійстя, близьких і далеких людей. Ця ностальгія за українськістю вибудовувала в ньому істинного національного художника. Його творчість, життєва позиція були зрозумілими і близькими для багатьох українців, які в пошуках кращої долі розійшлися по світах.

Відвідування музею «дає можливість проїнятися тією духовною атмосферою, яка надихала митців, осмислити глибинну сутність життєвої долі письменників, «відчути їхній подих», побачити «почерк», осмислити обставини трагічності чи радості, усвідомити щасливі чи сумні хвилини життя. Експозиції меморіальних частин музеїв створено так, щоб відвідувачі могли чітко уявити життєві й історико-політичні обставини життя майстра словесного мистецтва, оцінити його роль у літературному процесі» [24, с. 63].

Натепер Сумський художній музей ім. Никанора Онацького та Лебединський художній музей завдяки родині Кричевських, що проживають у США та Венесуелі, збагатилися більш як ста творами братів Кричевських, визначними майстрами українського мистецтва ХХ століття. Тут стає більш зрозумілою сутність «школи Кричевських», талант і самобутність Федора Кричевського. Його глибоко філософічна картина «Три покоління», присвячена родині знаменитого українського письменника і драматурга Михайла Старицького (1913), значною мірою є самовідображенням життєвої долі сім'ї Кричевських. Його манера малювати дуже суголосна брату Василю, оскільки стверджує український стиль у передачі Людини і Природи.

Чому «школа Кричевських», як і сама мистецька родина, мають бути суспільно затребувані в наш час? Очевидно, що всі вони (Василь, Федор,

Микола, Катерина, ціла плеяда художників цього славного роду в чотирьох поколіннях) несли в своїй творчості велику ідею українськості. Народне мистецтво, український стиль іорнамент, національна тематика творів – все це об'єднувалося в одну характерну для всіх професійну і громадянську рису народності. Визначні майстри національного мистецтва ХХ століття, автори й зачинателі українського модерну – Василь і Федір Кричевські, що виховали цілу групу академічних митців, передавши їм любов до природи української землі, неповторного колориту пси-хології й естетики українських людей, об'єднаних традицією, во-лелюбністю, історичною пам'яттю.

Добра професійна освіта в сфері живопису, скульптури та архітектури, імпресіоністична манера переплелися зі своєрідними національними мотивами, трансформуючи високу майстерність у неповторність української художності. Народність не була кон'юктурним захопленням, а завжди слугувала основою для творчих задумів, закладаючи в композиції глибокий філософський внутрішній зміст. Усе українське довкілля було для Кричевських унікальним ареалом для художніх доробок. Недарма впродовж багатьох років творча майстерня митців знаходилася в Шишаках на Полтавщині, серед надзвичайно багатой і живописної української природи, надихаючи їх красою і снагою. Тому, захоплюючись європейськими творіннями, зокрема ландшафтами і пейзажами талановитих нідерландських художників, маємо дедалі більш ґрунтовно вивчати, цікавитися, захоплюватися «своїми» великими майстрами, які в дуже складні для народу історичні періоди відтворювали неповторну красу України, Природи, Людини. Дуже значущою особливістю цієї сторінки історії художньої культури було передусім і те, що в задумах і проєктах закладалися вічно затребувані для народу сенси. У Роменському музеї (краєзнавчому) зберігається один цікавий експонат – проєкт будівлі «Народного дому». Два смисли-цінності закладені в ньому. Перше, вико-нання характеризується оригінальною українською манерою, зберігаючи автентику національних традицій. Другий важливий соціально-політичний аспект полягає в тому, що питання виховання народу, особливо молоді, залишалося ключовою суспільно-просвітницькою темою для художника, коли знекорінення й денаціоналізація українства здійснювалася безперервно і повсюдно. Тому, беручи участь у різноманітних проєктах, маючи професійний досвід у багатьох сферах культурно-мистецького життя, сповідуючи гуманістичні принципи мистецтва, Кричевські, особливо Василь

Кричевський були для тих і нинішніх часів прикладом громадянської позиції і відваги, не будучи ніколи збайдужілими до викликів часу, долі власного (і не лише) народу. Цей благородний чин громадянськості безустану самовідтворювався, виховуючи власною поведінкою своїх дітей і внуків. Ця сімейна педагогіка є взірцем для нових поколінь українців. Адже якщо батько (художник Василь Кричевський) брав найактивнішу участь у національ-них змаганнях за Україну часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, обстоюючи свободу рідного народу, то його син Микола, перебуваючи в інших умовах, будучи громадянином Франції, захищав її свободу від фашистів. Його нагородили (як доброволь-ця) найвищою відзнакою Франції – Орденом почесного Легіону. Такі яскраві життєві епізоди українських художників різних поколінь є добрим підґрунтям для творення якісно нової музейної педагогіки, яка в багатьох випадках продовжує вибудовуватися на усталених підходах, традиційних оцінках та відомих персоналіях. Згадувані вище особистості не просто писали талановито картини, малювали фрески, оформлювали відомі всім літературні твори, вони разом з іншими представниками української інтелігенції формували націєтворче середовище, яке оберігало і зрощувало українські ідеали. Достатньо лише нагадати, що Микола Кричевський співпрацював, дружив, творив разом з такими видатними «сумчанами» як О. Олесь, М. Хвильовий, О. Грищенко, П. Холодний, Г. Крук та інші. Що це означає? Лише передусім те, що стверджує давню класичну істину, висловлену у свій час Дж. Локком у «Думках про виховання», що для людини головним виховним засобом є приклад і середовище [16]. Справді, Кричевські завжди прагнули і нуртували в українській ніші думок, помислів, учинків. Своєю патріотичною позицією, талантом вони виховали сотні митців, заклавши надійний підмурівок у розвиток українського мистецького життя.

Сьогодні в музеях, архівах, бібліотеках, у закладах освіти, на теренах інших країн можна відшукати, наприклад, твори іншого визначного творця українського стилю С. Тимошенка (1881-1950). Його життєтворчість у Петербурзі, Чехо-Словаччині, Польщі, США залишили прекрасні зразки українського бароко, втілені зокрема в будівлях понад 400 церков, православних і католицьких храмів, а також залізничних вокзалів та інших фундаментальних споруд. Славу великого архіскульптура здобув і М. Паращук, твори якого у бронзі, мармурі, каменю прикрашають музеї від

Болгарії до Парижу. Він був ще і тим значимим для України, що створив для передусім для свого народу пам'ятники і бюсти великих українців, зокрема С. Петлюри, Б. Лепкого. Неперевершеним майстром був і О. Мурашко, один із засновників Української Академії Мистецтв, твори якого презентували на початку ХХ ст. українську культуру і його картини і досі знаходяться в музеях Голландії, США, Швейцарії та інших країн. Мистецькі школи та академії Кракова, Парижа, Мюнхена пишуться такими знаменитими митцями як: І. Труш, М. Бурячок, О. Новаківський, Ю. Нарбут, уродженець Глухова, М. Бойчук (засновник школи монументалістів або бойчу-кістів). Про останнього історик Д. Антонович говорив, що це «проповідник, учитель та ідеолог мистецтва». Чимало мистецьких творів славетного баталіста М. Самокиша, а також С. Васильківського, І. Їжакевича зберігаються в музеях поза межами батьківщини. Скажімо, М. Самокиш разом з С. Васильківським працювали над оформленням роботи «З української давнини» (1910), наукові тлумачення до якої давав знавець української історії та культури Д. Яворницький. Праця українських митців, науковців, письменників за межами рідної землі є надзвичайно важливим доробком для національної культури.

Тому І. Огієнко і С. Смаль-Стоцький, О. Лотоцький і Д. Антонович, Б. Лепкий і Д. Чижевський, видатні митці, які досягнули світового визнання: О. Архипенко, М. Бокшай, Олекса Грищенко, М. Глущенко, Ю. Вовк, З. Зарицька, Г. Мазепа, С. Крушельницька, О. Мишуга, А. Дідура, Н. Нижанківський, М. Колесса, А. Рудницький, В. Курилик і А. Верхола та багато інших славних імен через музейно-освітній простір зарубіжний і національний мають доходити до сучасного українського суспільства, змісту загальної і мистецької освіти. Цей інтелектуальний, духовний творчий доробок українців, що жили і працювали за межами рідної землі, значно збагатить процес підготовки фахівців мистецьких спеціальностей, посилить просвітницьку національно-патріотичну, гуманістичну, естетичну спрямованість взаємодії «школи» і музейних інституцій.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Слід визнати, що такі історичні та політичні умови, коли тисячі найкращих українських талантів у силу різних обставин, покидаючи рідну землю, продовжували творити унікальні мистецькі і наукові шедеври, не пориваючи зв'язків з Україною. Їхня культурна праця залишається надбанням і гордістю багатьох народів і держав у сферах музики, архітектури, скульптури,

малярства, науки, літератури, освіти, мистецтва, будучи представленою в українських та багатьох музеях, бібліотеках світу. А тому національна освіта може стати значно змістовнішою і моральнішою, якщо духовна і матеріальна культура закордонного українства стане предметом вивчення, уваги і поваги з боку держави і суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвич Ю. Діаспора: зміна парадигми. Тиждень. 2019. 15 бер. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/227733> (дата звернення: 19.01.2021).
2. Бабарицька В.К., Короткова А.Я., Малиновська О.Ю. Екскурсознавство і музеєзнавство: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 464 с.
3. Белофастова Т.Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: дис. канд. пед. наук: 13.00.06 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2003. 187 с.
4. Гніздовський Яків: «Життя людини – тільки недосконалий відблиск її власної мрії»: бібл. покажч. Терн. обл. унів. наукова бібл. укл. Л. Оленич. Тернопіль: Навч. книга Богдан, 2015. С. 3.
5. Гулюк Є. «Львів'янин, якого «повісили» у Білому Домі URL: [Photo – Iviv.in.ua/ivivuanyn – yakoho – povisily – u – bilomu – domi/](http://iviv.in.ua/ivivuanyn-yakoho-povisily-u-bilomu-domi/) (дата звернення: 15.01.2021).
6. Данилюк А. Українські скансени. Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку. URL: https://tourlib.net/books_ukr/danyljuk13.htm (дата звернення: 12.01.2021)
7. Денис О. Музей українського народного мистецтва в Німеччині. URL: https://chasopys-rich.com.ua/2017/04/28/musei_v_nimechchini/ (дата звернення: 18.01.2021).
8. Дручак С., Подоляк І., Скочиляс М. Українські скансени за кордоном URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21749/2/X_VSNTK_2017v2_Druchak_SUkrainian_skansens_abroad_206-207.pdf (дата звернення: 01.02.2021).
9. Дугаєва Т. Радіючи мудрості і гармонії природи. Букови-нськевіче. 1997 URL: https://tdugaeva.webs.com/Diaspora/Gnizdovskyj_article_Dugaeva_1997.pdf (дата звернення: 03.02.2021).
10. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон-Кю /Редкол.: В.А. Смолій

(голова) та ін. НАН України. Інст. історії України. Київ : «Наукова думка», 2008. 568 с. 11. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]/ гол.

редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=1645

12. Караманов О. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному суспільстві знань. Освіта та педагогічна наука. 2013. No 4 (159). С. 21–15.

13. Карлейль Т. Этикажизни. Трудиться. URL: [https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Cueture/Karl 3/01.ph](https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Cueture/Karl%203/01.ph)

14. Кондрашевська Ю. Проблема збереження національної ідентичності української діаспори (на прикладі українців Канади в другій половині ХХ ст.) URL:<file:///C:/Users/Supervisor/Desktop/%D0%9E%D0%9B%D0%95%D0%A1%D0%AF%20%D0%94%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%A8%D0%9A%D0%90/%D0%9C%D0%9E%D0%AF%20%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%90/97395-205964-1-PB.pdf> (дата звернення: 17.01.2021).

15. Кускова С., Отземко О. Сучасний український музей: новітні практики URL: [jvestniksss.donnu.edu.ua > article > download PDF](http://jvestniksss.donnu.edu.ua/article/download/PDF) (дата звернення: 15.01.2021).

16. Локк Дж. Мысли о воспитании... Соч. Т.3. / Москва, Мысль, 1988. С. 412.

17. Москалець В. Україна за склом: як виглядають українські музеї в Америці. URL: <http://uamoderna.com/blogy/rank-moskalec/ukraine-behind-the-glass> (дата звернення: 03.02.2021).

18. Про музеї як майданчики для діалогу й побудову громадянського суспільства розкажуть музеєзнавиці зі США. URL: <http://www.maidanmuseum.org/uk/node/833> (дата звернення: 24.01.2021).

19. Рендюк Т. Етнокультуна спадщина зарубіжних українців. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Rendiuk_Teofil/Etnokulturna_spadschyna_zarubizhnykh_ukraintsiv/ (дата звернення: 22.01.2021).

20. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство : навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 428 с.

21. Топузов О. Вступне слово. Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 26 листопада 2020 р. / за наук. ред. С.О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. С. 13-14 <https://doi.org/10.32405/978-966-97763-19-11-2020-251> (дата звернення: 01.02.2021). 22. Удовиченко І.В. Музейна педагогіка: теорія і практика: науково- методичний посібник. Київ: Лотос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.

23. Український музей за кордоном як осередок збереження ідентичності та промоції української культури: (оглядова довідка за матеріалами преси, інтернету та неопублікованими документами).URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2020/ukrainski%20muzei%20za%20kordonom.pdf (дата звернення: 15.01.2021).

24. Фахова практика вчителя-словесника: навч. посібн. / О. М. Семенов, Л.О. Базиль, Т.І. Дятленко. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2011. 496 с.

25. Філіпчук Н. Музейне мистецтво України і Румунії: історія, досвід, перспективи. Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент, (15), 260-279. <https://doi.org/10.37041/2410-4434-2020-15-18>

26. Філіпчук Н. Український і зарубіжний досвід діяльності музейних інституцій: культуротворчі та націєзберігаючі засади URL: <https://cutt.ly/0O6VkTT>

27. Якубовський В.І. Музеєзнавство: навч. посіб.-практикум. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. 272 с.

28. Pater R. Edukacja muzealna – muzea dla dzieci i młodzieży Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2016. 228 s.

Natalia Filipchuk, Yulia Hryshchenko

CULTURAL AND ARTISTIC AND WORLDVIEW VALUES OF FOREIGN UKRAINIAN MUSEUMS

Abstract. The article highlights the results of historical and cultural analysis of facts and phenomena of foreign Ukrainian museums. It is argued that the evolution of museums is now an effective way to find new cultural paradigms. At the same time, museums are positioned as socio-cultural institutions that function to create a

new reality, rather than ordinary institutions that preserve tangible cultural heritage. De-scribing the cultural, artistic and ideological values of foreign Ukrainian museums, concretized by exhibits on the life and work of famous Ukrainian artists J. Gnizdovsky and V. Krychevsky, the authors emphasize the priority of their functions for preservation, museification and translation of cultural values and objects. formation of the creative personality of the applicant of art education. The authors emphasize that this intellectual, spiritual creative work will significantly enrich the educational process, strengthen the educational national- patriotic, humanistic, aesthetic orientation of the interaction of "school" and museum institutions. Researchers analyze the historical and political conditions when thousands of the best Ukrainian talents, due to various circumstances, left their native land and continued to create unique artistic and scientific masterpieces without severing ties with Ukraine. The article proves that their cultural work remains the property and pride of many nations and states in the fields of music, architecture, sculpture, painting, science, literature, education, art, being presented in Ukrainian and many museums and libraries around the world. Therefore, national education can become much more meaningful and moral if the spiritual and material culture of Ukrainians abroad becomes the subject of study, attention and respect from the state and society.

Key words: art education, national identification, museum pedagogy, creativity, art collections, museum, values